

Sterke achteruitgang van het Paapje *Saxicola rubetra* als broedvogel in Drenthe

Serious decline in the Whinchat *Saxicola rubetra* as a breeding bird in the province of Drenthe

J. W. GROTENHUIS & B. L. J. VAN OS

Drenthe was in de periode 1973-77 één van de belangrijkste bolwerken van het Paapje in Nederland (van den Bergh 1979). In 1975-80 werd het aantal paren in Drenthe op 700-800 geschat (van Dijk & van Os 1982). Deze schatting was grotendeels gebaseerd op inventarisaties die in 1975-76 in het kader van de milieukartering door medewerkers van de Provinciale Planologische Dienst (PPD) van Drenthe waren uitgevoerd. Vanaf 1978 wordt deze inventarisatie van Drenthe herhaald. In dit artikel worden de resultaten van de tweede inventarisatieronde (voor zover gecompleteerd) vergeleken met die van 1975-76.

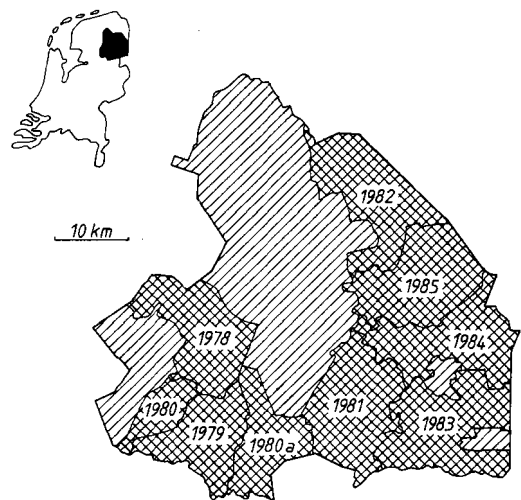
Methode

In 1975-76 waren jaarlijks zes tot zeven vogelaars met het veldwerk bezig. Per man werd per broedseizoen 15 000 tot 20 000 ha geïnventariseerd. Door de grote oppervlakte van het te inventariseren gebied was de bezoekenintensiteit per gebied noodgedwongen laag. In de meeste potentiële paapjes-biotopen werden na 15 mei twee tot vier bezoeken gebracht, waarvan één tot drie bezoeken in de vroege ochtend. Waarnemingen van zingende mannetjes werden in deze jaren als broedpaar geteld, tenzij deze zich in groepjes bevonden of een waarneming bij een bezoek in de tweede helft van mei niet bevestigd kon worden. Bij controle van de veldgegevens uit enkele delen van Drenthe bleek een verrassend groot aantal territoria op grond van twee of meer waarnemingen van zingende mannetjes vastgesteld te zijn (voor uitgebreide beschrijving van de methode zie Van Dijk & van Os 1982).

In 1978 werd gestart met een herhaling van het onderzoek. Jaarlijks inventariseerden twee medewerkers van de PPD elk c. 10 000 ha op broedvogels. Deze halvering van de te inventariseren oppervlakte ten opzichte van de "eerste ronde" maakte een twee tot drie maal grotere bezoekenintensiteit aan gebieden mogelijk. Tot en met 1985 is c. 50% (152 000 ha) van Drenthe voor een tweede maal geïnventariseerd (figuur 1). Behalve het genoemde materiaal waren meerjarige gegevens beschikbaar uit de omgeving van Rolde (B. L. J. van Os, PPD Drenthe), ZW-Drenthe (A. J. van Dijk) en het Bargerveen (C. J. M. van Berkel). De gebieden in de omgeving van Rolde en ZW-Drenthe werden geïnventariseerd met een methode die vergelijkbaar is met die van de PPD. In het Bargerveen werd gewerkt met de karteringsmethode (Hustings *et al.* 1985).

Habitat

Ongeveer tien procent van de Drentse populatie van het Paapje broedt op heiden en hoogvenen. De vegetatie bestaat hier meestal uit struik-of dopheide met hier en daar alleenstaande bomen of bosjes en wat braamstruwelen. In de vochtige delen, waar de voorkeur van het Paapje ligt, bevinden zich vaak meerstalen of vennen. De meerderheid van de Paapjes broedt in de kruidenrijke hooilanden van beekdalen en in de bovenveencultures (graslanden op hoogveen). De soort is hier vooral te vinden bij perceelsscheidingen met hoogopgaande kruiden (met name schermbloemigen), transparante houtwallen of jonge aanplantingen. De voorkeur gaat uit naar landbouwkundig extensief beheerde gebieden. Waar meer intensieve landbouw wordt bedreven, treffen we het Paapje aan in weelderig begroeide slootkanten. Een gering aantal Paapjes (minder dan 5%) wordt aangetroffen in de bermen van spoorbanen en kanalen, op braakliggende terreinen en op kapvlakten in bossen.

Figuur 1. Overzicht van inventarisatieronden in Drenthe (enkel gearceerd, alleen 1975-76; dubbel gearceerd, ook 1978-85). Surveys of the province of Drenthe (hatched, only 1975-76 covered; cross-hatched, also 1978-85 covered).

Populatie-ontwikkeling

Tijdens de eerste ronde in 1975-76 (een deel van ZW-Drenthe pas in 1980) werden 700-800 paren voor de gehele provincie vastgesteld (van Dijk & van Os 1982). Daarvan broedden er 490-517 in het gebied dat in 1978-85 voor de tweede maal werd geïnventariseerd (tabel 1). Tijdens de tweede ronde bedroeg het aantal paren hier 206-222, wat neerkomt op een afname van 56-60%! Daarmee zijn de bolwerken uit de eerste periode (figuur 2) nauwelijks meer als zodanig te herkennen (figuur 3).

Het meerjarige onderzoek in enkele deelgebieden laat zien dat de afname niet overal in Drenthe optrad. Zo bleef het aantal paren op heiden en hoogvenen nagenoeg constant, ondanks soms forse aantalschommelingen (figuur 4). In het agrarische cultuurland (figuur 5) nam de soort daarentegen sterk af, met name in de jaren zeventig. In de eerste helft van de jaren tachtig vond hier echter enig herstel plaats. In de omgeving van Rolde was dat vooral het geval in het natuurreservaat "Stroomdallandschap Drentse Aa". Dit herstel in het cultuurlandschap van ZW-Drenthe wordt geweten aan het optreden van natte jaren, waardoor het biotoop geschikt werd (A. J. van Dijk). Het is niet bekend in hoeverre het gevoerde beheer hierbij van invloed is geweest.

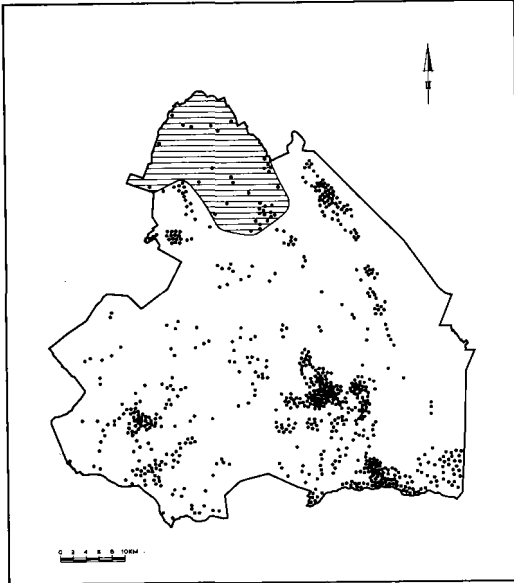
Tabel 1. Aantal paren van het Paapje in verschillende delen van Drenthe (vgl. figuur 1) in 1975-76 en 1978-85 *Numbers of pairs of Winchats in different parts of Drenthe (cf. fig. 1) during 1975-76 and 1978-85*

Gebied Area	1975-76	1978-85
1978	13	13
1979	32-35	58-61
1980	18-19	32-33
1980a	8-10	6-9
1981	192-195	15-16
1982	64	24
1983	126-129	43-45
1984	23-28	3-7
1985	23-24	12-14

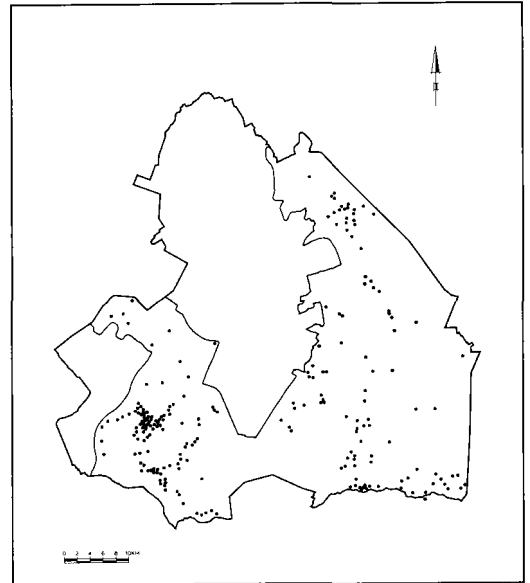
Discussie

De afname van het Paapje in Drenthe staat niet op zichzelf. Ook elders in Nederland wordt melding gemaakt van achteruitgang (van den Bergh 1979, van den Bergh *et al.* 1979, van Dijk *et al.* 1981, Boekema *et al.* 1983, Schelhaas *et al.* 1983, Zwart 1985). Zowel in de Bondsrepubliek Duitsland als in ons land is de afname van het Paapje aanleiding geweest om de soort op de "rode lijst" te plaatsen (Bauer & Thielcke 1982, Osieck 1986).

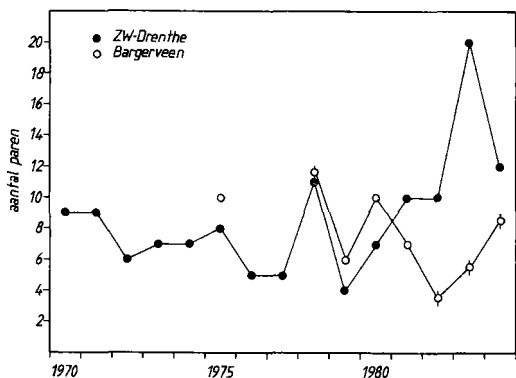
De vermindering van het aantal broedparen heeft zich vooral in het agrarische cultuurland afgespeeld. Van sommige streken is bekend dat

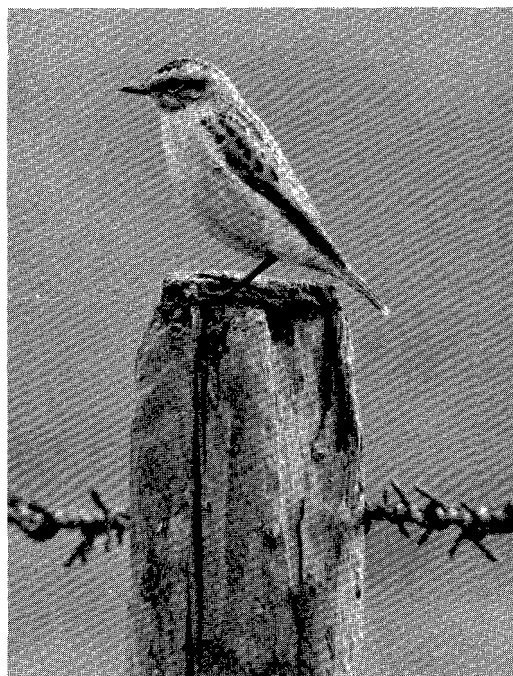
Figuur 2. Verspreiding van het Paapje gedurende eerste inventarisatieperiode (1975-76, op klein stukje na in ZW-Drenthe; gearceerd gedeelte onvolledig geteld). *Distribution of the Winchat during first survey (mainly 1975-76; hatched area incompletely covered).*

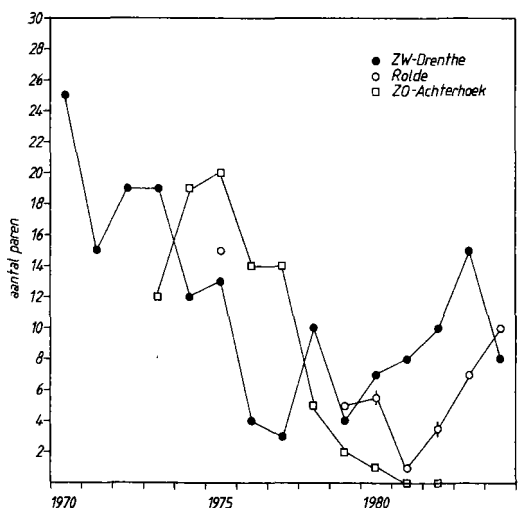
Figuur 3. Verspreiding van het Paapje in 1978-85 (lege velden niet geïnventariseerd). *Distribution of the Winchat in 1978-85 (white areas not censused).*

Figuur 4. Aantalsverloop van het Paapje in twee natuurterreinen in Drenthe. Numbers of Whinchats in heathland (SW. Drenthe) and peat bogs (Bargerveen).

Paapje, augustus 1981, Ameland (Erwin van Laar). Whinchat *Saxicola rubetra*.

Figuur 5. Aantalsverloop van het Paapje in enkele agrarische cultuurlandschappen in Drenthe. Ter vergelijking is de situatie in de ZO-Achterhoek gegeven. Numbers of Whinchats in some farmland plots in the province of Drenthe; for comparison the situation in the SE. Achterhoek is given.

de afname zich al in de jaren zestig manifesteerde (Vogelwerkgroep ZO-Achterhoek 1985) of nog eerder (van Dijk *et al.* 1981). In alle gevallen wordt de achteruitgang in verband gebracht met de intensivering van de landbouw (van den Bergh 1979, Bauer & Thielcke 1982, van Dijk & van Os 1982, van Os 1983, Vogelwerkgroep ZO-Achterhoek 1985). Een duidelijke aanwijzing hiervoor leveren de inventarisaties in het Hunzedal op. Tussen Borger en Zuidlaren vond in 1975 een broedvogelcensus plaats op het moment dat de ruilverkaveling in volle gang was. In het nog niet verkavelde noordelijke deel werden c. 50 paren geteld, in het reeds verkavelde,

ongeveer even grote zuidelijke deel slechts 17 paren. Veel van de Paapjes in het verkavelde deel gebruikten de jonge, verruigde bosaanplant in overhoekjes als refugium. Bij de tweede inventarisatieronde in 1982 waren de meeste paren in het geïnventariseerde deel van het Hunzedal verdwenen; de 24 resterende paren zaten merendeels in jonge, verruigde aanplant, een biotoop dat bij toenemende leeftijd eveneens verloren gaat als broedplaats. Ook in cultuurgebieden waar geen ruilverkaveling heeft plaatsgevonden, is echter een achteruitgang van het Paapje vastgesteld. In deze gebieden veranderde het landschap echter sluipenderwijs: houtwallen werden verwijderd of opgeschoond tot "paraplubomen", verbeterde ontwatering maakte omzetting van grasland naar akkerland mogelijk en het gebruik van andere graszaadmengsels resulteerde in een intensievere grasteelt. Sommige gebieden kunnen door het (toch nog) veelvuldig voorkomen van houtwallen landschappelijk fraai ogen, de graslanden zijn echter de afgelopen decennia veranderd van kruidenrijke hooilanden in hoog-productieve monocultures (*green biomass!*).

In de heide- en hoogveengebieden in Drenthe is de laatste 15 jaar geen duidelijke achteruitgang bij het Paapje vastgesteld. Van den Bergh (1979), van Dijk *et al.* (1981) en Zwart (1985) melden echter wel een afname op heiden en in

duinen, waar behalve enige verruiging ogenschijnlijk geen ingrijpende veranderingen hebben plaatsgevonden. Het is niet duidelijk of omstandigheden in het overwinteringsgebied een rol spelen in de achteruitgang. Op grond van het snelle reageren van Paapjes op natte jaren, wanneer de aantallen in verruigde graslandpercelen in ZW-Drenthe snel kunnen toenemen (A. J. van Dijk), lijkt zo'n effect niet aannemelijk.

Of het Paapje ooit op zijn oude niveau terug zal keren, moet worden betwijfeld. Veel biotopen zijn als gevolg van de intensivering van de landbouw ongeschikt geworden voor het Paapje; zelfs de kruidenrijke vegetaties langs sloten ontbreekt in grote delen van het agrarische cultuurland. Alleen bij een ander landbouwkundig beleid lijkt het Paapje in Drenthe een minder sombere toekomst tegemoet te gaan (vgl. Harms *et al.* 1984). Wat dat betreft biedt Drenthe nog enkele interessante studie-objecten in de vorm van (nog niet) in verkaveling zijnde cultuurlanden in de omgeving van Schoonebeek en het Mars- en Westerstroombied.

Dankwoord Kees van Scharenburg, Arend van Dijk, Peter Venema, Wim van der Zande, Jan Grotenhuis, Rob Bijlsma en Frank de Roder (allen PPD Drenthe) hebben één of meer jaren aan het milieukarteringsonderzoek meegewerkt. Arend van Dijk en Hans van Berkel stelden meerjarige gegevens ter beschikking. Gerrit Gerritsen, Fred Hustings, Arend van Dijk, Kees van Scharenburg en de Vogelwerkgroep ZO-Achterhoek hebben gegevens over gebieden buiten Drenthe aangedragen. Tomasz Wesolowski introduceerde de verhelderende term *green biomass*.

Summary

During 1975-76, a breeding bird survey was carried out in the province of Drenthe (a small part of the SW. portion of the province was censused in 1980). From 1978 onwards, this survey has been repeated, and including 1985 some 152 000 ha have been covered for the second time (fig. 1). The Whinchat seriously decreased with 56-60% between and during 1975-76 and 1978-85 (fig. 2, 3, tab. 1). The decrease was most striking in farmland (fig. 5). Some local populations in heathland and remnants of peat bogs fluctuated in numbers without any apparent decline (fig. 4). It is therefore thought that changes in the agricultural landscape and farming practices rendered farmland

unsuitable for Whinchats. Especially the creation of monocultured grasslands, the removal of hedges, the improved draining, and as a result the intensification in usage of meadows have been detrimental to (among other birds) Whinchats.

Literatuur

- BAUER S. & THIELCKE G. 1982. Gefährdete Brutvogelarten in der Bundesrepublik Deutschland und im Land Berlin: Bestandsentwicklung, Gefährdungsursachen und Schutzmaßnahmen. Vogelwarte 31: 183-391.
- VAN DEN BERGH L. M. J. 1979. Paapje *Saxicola rubetra*. In R. M. TEIXEIRA, Atlas van de Nederlandse broedvogels, p. 268-269. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- VAN DEN BERGH L. M. J. *et al.* 1979. Vogels van de Grote Rivieren. Spectrum, Utrecht.
- BOEKEMA E. J., GLAS P. & HULSCHER J. B. 1983. De vogels van de provincie Groningen. Wolters-Noordhoff/Bouma's Boekhuis, Groningen.
- VAN DIJK A.J. & VAN OS B. L. J. 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- VAN DIJK J. *et al.* 1981. Randstad en broedvogels. Ginnotten, Tilburg.
- HARMS W. B., STORTELDER A. H. F. & VOS W. 1984. Effects of intensification of agriculture on nature and landscape in the Netherlands. *Ekológia* 3: 281-304.
- HUSTINGS, M. F. H. *et al.* 1985. Vogelinventarisatie. Natuurbeheer in Nederland, 3. Pudoc, Wageningen/Vogelbescherming, Zeist.
- VAN OS B. L. J. 1983. Weidevogels en overige fauna in agrarische landschappen in Drenthe. (Rapport) Provinciale Planologische Dienst Drenthe, Assen.
- OSIECK E. R. 1986. Bedreigde en karakteristieke vogels in Nederland. Vogelbescherming, Zeist.
- SCHELHAAS H., DEKKERS G. & GERRITSEN G. 1983. Vogels in Overijssel. Waanders, Zwolle.
- VOGELWERK GROEP ZUIDOOST-ACHTERHOEK. 1985. Broedvogels van Winterswijk. Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Hoogwoud.
- ZWART F. 1985. De broedvogels van Terschelling. Van Gorcum, Assen.

J. W. Grotenhuis, Woerdes 80, 9407 CN Assen
B. L. J. van Os, Hunsingostraat 105, 9405 EV Assen

Aanvaard voor opname 16 januari 1986